

ПЕРЕБУВАННЯ 12 ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ПІШОЇ ДИВІЗІЇ НА ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ (1919 – 1922 рр.)

Попович Тетяна Миколаївна

здобувач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: tetyana.porowi4@ukr.net

Ще до офіційного входження краю у склад Чехословацької республіки, на його території перебували частини чехословацької армії. Командування східними групами чехословацького війська на чолі із генералом Енноком розмістилося в Ужгороді. Побудова та уніфікація всього військового апарату на теренах Підкарпатської Русі почалася 25 жовтня 1925 року, коли утворилося Земське військове командування (далі – ЗВК), яке було одним із чотирьох. Із межами ЗВК Ужгород збігалася (12)10-та піша дивізія. Мета дослідження – подати інформацію про перебування 12-ої дивізії на Підкарпатській Русі, її структуру, командирів та розміщення. При написанні статті використано історичний та хронологічний методи, а також частково статистичний метод. В основу публікації лягли матеріали фондів архівів Чехії та Словаччини, які надають статистичні дані, котрі стосуються Земського військового командування Ужгород та 12-ої пішої дивізії. Більшість архівних матеріалів публікуються вперше. В цьому полягає новаторство дослідження. У статті викладається інформація про переміщення військових одиниць, кордони їхнього впливу, місця розміщення, розквартирування та перебування вищого командування. Опираючись на згаданий матеріал, авторка зробила висновок, що управління краєм у зазначений період фактично зосереджувалося у руках генерала, який очолював Земське військове командування в Ужгороді. Тобто, практично, існувала військова диктатура. Зайняття територій Підкарпатської Русі провела (19) 23-тя бригада, яка і звільнила східні землі з-під румунської окупації.

Ключові слова. Піша дивізія, Земське військове командування, бригада, полк, кавалерія, артилерія.

Постановка проблеми. Вся міць чехословацької армії складалася із 12 дивізій, які підпорядковувалися чотирьом Земським військовим командуванням: Прага, Брно, Братислава і Ужгород. На теренах Підкарпатської Русі межі військового командування збігалися з кордонами 12-ої чехословацької пішої дивізії, яка, до уніфікації 16 січня 1920 року, мала 10-ий номер. У чеській історіографії в цілому досить добре досліджена армія часів I Чехословацької республіки, проте залишаються слабо висвітленими історичний розвиток частин, які дислокувалися на Підкарпатській Русі. Саме на розбудову чехословацького військового апарату у цих землях авторка зосереджує увагу. Опрацьовані матеріали дозволяють більш повно розкрити історію Закарпаття доби перебування його у складі Чехословацької республіки.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Цей аспект регіональної історії дозволяють дослідити матеріали фондів військового архіву у Празі (Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Praha) та військового архіву у Братиславі (Vojenský historický archiv, Bratislava), які лягли в основу статті. В празькому архіві цінна інформація міститься у фонді ZVV Užhorod, який хронологічно охоплює 1919 – 1925 роки. У документах йдеться про прихід бойових одиниць до Підкарпатської Русі, пересування, функції, розміщення. Це важливі факти, які дають уявлення про формування військового апарату на території краю, процес його входження до Чехословаччини. Допомагають розібратися у цих питаннях і матеріали фонду MNO-HŠ (Міністерство національної оборони – генеральний штаб), які

містять розпорядження головного штабу, тобто Праги.

Фонд братиславського архіву – ZVV Košice охоплює відрізок часу з 1925 по 1936 роки, проте містить інформацію і про Земське військове командування Ужгород та 12-ту дивізію, починаючи із 1918 року. Чехословацьку армію міжвоєнного періоду описує автор Карл Страка у праці «Чехословацька армія у роки побудови та стабілізації: 1918 – 1932 рр.» Ч. 2 [Straka, 2013]. Це ґрунтовне видання містить дані про структуру та дислокацію військових частин, доповнене картами, ілюстраціями, таблицями і схемами. До 1918 року артилерії у чехословацькій армії не існувало. Про її побудову і становлення писав Їржі Яноушек у монографії «Чехословацька артилерія 1918 – 1939» [Janoušek, 2007]. Вище командування складалося з французів. Саме французька модель стала еталонною у побудові армії Чехословаччини. Про командирів ми дізнаємось із монографії Алекса Маскаліка «Еліта армії. Чехословацькі генерали 1918 – 1992» [Maskalik, 2012].

Видання Їржі Філдера та Вацлава Слуки «Енциклопедія збройних сил Чехословаччини (1920 – 1938)» надає короткі відомості про озброєння, бойові одиниці та командування армією Чехословаччини. Інформація досить стисла, але можна дізнатися практично про всі аспекти, які стосуються військової справи I Чехословацької республіки [Fidler, 2006]. Своє бачення про вплив чехословацької армії на суспільні, політичні процеси у краї викладають на сторінках публікацій і закарпатські науковці, зокрема Д. Поп в «Історії Підкарпатської Русі» [Поп, 2005] та

С. Болдижар у «Нормативних засадах проголошення військової диктатури у Словаччині та Підкарпатській Русі» [Болдижар, 2008, с. 33–48]. Обое авторів дають оцінку проголошеній військовій диктатурі на Підкарпатській Русі.

Тобто вищезгадані праці інформують нас про чехословацьку армію в цілому. У статті авторка зосереджується на регіональному аспекті, а саме роботі ЗВК Ужгород та (10) 12-ої чехословацької пішої дивізії.

Виходячи з цього, головними завданнями є:

- описати структуру 12-ої пішої дивізії;
- подати інформацію про кількість офіцерів та солдатів, місце та умови їхнього проживання;
- назвати ключових військових командирів та їхні повноваження.

Виклад основного матеріалу. (12) 10-та чехословацька піша дивізія виникла в період, коли група військ полковника Госташа стає самостійним командуванням на Підкарпатській Русі. «Головне управління Карпаторуської країни» призначило генерала Еннока її командиром і разом з тим поширило його владу на Земське військово командування в Ужгороді. На 1919 рік у землях Підкарпатської Русі перебувала перша чехословацька піша дивізія і з'єднання полковника Госташа, що підпорядковувалась генералу Енноку. Ситуація змінилась перед 25 вересня 1919 року, тоді перша дивізія повернулася у чеські землі, а її місце зайняла десята.

Стосовно 10-ої чехословацької пішої дивізії 24 вересня в Мукачево надходить наказ №1, згідно з яким її командиром призначався французький полковник Марті, а начальником штабу – майор Дірейсон. Місцем перебування командирів дивізії обрана ратуша в місті Мукачево.

Дивізія – це військова одиниця, яка складалася з 2 – 4 бригад. На Підкарпатській Русі 10-та піша дивізія складалася з двох бригад: 19-ої і 20-ої (див. додаток 1) [VUA-VNA, f. MNO-HŠ. 1919 – 1938, k. 55, inv.č. 2998, sign. 44 8-11-9].

19 бригада виникла із групи військ полковника Госташа і розміщувалася в Мукачеві. До 19-ої бригади входили: чехословацький піший полк (далі чс.п.п.) 29, чс.п.п. 92, чс.п.п. 111, І/IV прапор стражі свободи, ІІ/86 прапор і російська рота. На пост командира 19-ої бригади призначено полковника французької армії Еміля Генрі Чарльза Марті, котрий до жовтня 1919 року очолював 10-ту дивізію. Перебування на ключових посадах іноземних командирів викликало незручності і непорозуміння, оскільки невелика частина офіцерів володіла французькою мовою.

20-та піша бригада під командуванням полковника Олешика-Елбгайма виникла у другій половині 1919 року і дислокувалася в Іршаві. З 23 жовтня 1919 року їй підпорядковуються чс.п.п. 28, яким командував підполковник Шінделарж і чехословацький стрілецький полк 30 на чолі з підполковником Бераном. Саме ці два військові формування розділили між собою вплив на Підкарпатській Русі. Межа між 19-ою і 20-ою бригадами проходила такими пунктами: Мужієво –

Великий Берг – Нове село – висота 196 – Великий камінь – висота 437 – висота 321 – Дехманів верх (1022) – Великий діл (830) – Бужора (1086) – Бутова (596) – Погар (794) – Менчул (919) – Магура (1076) – висота 1133 – Стій (1679) – Великий Верх (1508) – висота 779 – Великий Замок – Високий Тин [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, k.18, inv.č. 2767, s. 274–275].

Якщо 19-та бригада постійно лишалася в районі Мукачева, то 20-та бригада в районі Іршави перебувала лише до 17 грудня 1919 року, поки від ЗВК Ужгород не надійшов наказ про її переміщення в район Ужгород – Михайлівце. Найпершим, а саме 18 грудня, із Сільця до Заріччя відійшов п.п. 28 і 24 грудня 1919 року прибув до Михайлівців. Того ж дня сюди потягом приїхало бригадне командування. Частини чс.п.п. 28 розміщувалися таким чином: командування полку в Брачовцях, технічна сотня – Ложін, І/28 прапор – Бановці, Трговиште, Поздішовці. ІІ/28 прапор у населених пунктах Станча, Міхаліяни, Угорський Жіпов, ІІІ/28 – Земплін (село), Человці.

Після п.п. 28, 20 грудня із с. Дунковиця від'їхав стрілецький полк 20 і опинився на потрібному місці 26 грудня. Командир розмістився у Великих Капушанах, а частини полку – в місті Ужгород та неподалік нього. І/30 прапор дислокувався в Ужгороді, ІІ/30 прапор займав Сурти, Чоп та Карловський Хлумець, ІІІ/30 прапор – Великі Капушани, Гусак, Вешковці [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, kart.18, inv.č. 2767, s. 275–276].

Це все, що стосувалося піхоти. Інша ситуація була з артилерією, якої у чехословацькій армії до 1919 року не існувало. Перша спроба виникнення датуються 16 вересня 1919 року, коли майор французької місії Пауль Дірейсон перейняв командування 10-ою пішою дивізією. Артилерія на 1919 рік самостійних бригад не мала і цю проблему вирішили таким чином, що для кожної дивізії уповноважувався артилерійський реферат, а в Земському військовому командуванні – земський артилерійський інспектор [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, k.18, inv.č. 2767, s. 277].

Отже, таким чином розосереджувалася 10-та чехословацька дивізія у кінці 1919 року. Далі алогічно впливає питання про кількість службовців. Станом на 1 жовтня 1919 року у землях Підкарпатській Русі перебувало 609 офіцерів і 13 795 солдатів (див. додаток 2) [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, k.18, inv.č. 2767, s. 259]. 1920 рік ознаменувався подальшим розвитком і реорганізацією армії. У війську відбувається уніфікація. Перші зміни торкнулися вищого командування, полків і прапорів. 16 січня 1920 року здійснено перейменування дивізій:

4-та чехословацька піша дивізія перейменовується у 11-ту чехословацьку пішу дивізію Кошице;

10-а чс. дивізія – 12-ту чс. пішу дивізію Ужгород;

7-ма чс. піша бригада – 21-шу чс. пішу бригаду Рожнава;

2-га чс. піша бригада – 22-гу чс. пішу бригаду Прешов;

19-та чс. піша бригада – 23-тю чс. пішу бригаду

Мукачєво;

20-та чс. піша бригада – 24-ту чс. пішу бригаду Міхайловце [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, k.18, inv.č. 2767, s.176].

Далі реорганізація зачепила полки, зокрема п.п. 19 і п.п. 45 та Додаткове районне командування Хуст. Материнським для згаданих полків став чс.п.п. 111, який поступово зайняв окуповані румунами території, а саме район Волове жупи Мараморської і Угочанську жупу. Відбувалося це в два етапи. На першому з 11 до 14 червня 1920 року у вказані землі прийшов п.п. 111 разом з жандармерією та поліцією. 26 червня розпочало діяти постійне залізничне сполучення Берегово – Королево – Ясіня. На другому етапі з 28 червня по 1 липня сюди прибув прапор Д-7 п.п. 111 і розпочало свою роботу Хустське додаткове районне командування. В його околицях розмістилися такі формування: I/111(I прапор 111 полку) в Ясінях, II/111 – В. Бичкові, III/111 – Тересві, II рота 21 прапору п.п. 111 – Севлюші (Виноградів). Почалося пристосування армії до мирної служби.

Загалом зайняття територій Підкарпатської Русі здійснила переважно (19) 23-тя бригада. Її командиром 4 лютого 1920 р. призначено французького полковника Пернота. Колишній очільник полковник Лоче уповноважений командувати чс.п.п. 2. Із 14 вересня 23-ій бригаді підпорядковано п.п. 19 в Мукачєві і п.п. 45 у Великому Севлюші [VNA, f. ZVV Košice, šk. 9, s. 335–338].

Фактично на Підкарпатській Русі була військова диктатура. Важелі управління знаходилися у руках французького генерала Роберта Паріса, який очолював Земське військове командування в Ужгороді після Еннока (див. додаток 3) [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, k.18. inv.č. 2767, s. 285]. Про те, що повнота влади концентрувалася у військовій верхівці, пише Д. Поп в «Історії Підкарпатської Русі», аргументуючи тим, що очільник Цивільного управління краю Ян Брейха по факту підпорядковувався земському військовому командирі [Поп, Ужгород, 2005, с. 164–165]. Правову оцінку цьому факту дає С. Болдижар, вказуючи на те, що цивільні органи підпорядковувалися військовим. Такі дії були зумовлені побоюванням агресії зі сторони Угорщини [Болдижар, 2008, с. 46–47].

Отже, на 1920 рік припадали важливі дислокаційні зміни військових формацій. Відбулося повне оволодіння землями Підкарпатської Русі, зокрема звільнено східні землі від румунського впливу. Чехословацька армія перекинула свої полки на територію Мараморської і Угочанської жупи.

1921 рік теж відмічений важливими нововведеннями в армії, про які варто згадати. На початку січня 1921 року Міністерство національної оборони (МНО) уповноважило кавалерійські бригади. Кавалерія 11 дивізії і Земського військового командування Ужгород (12 дивізії) були включені до 3 кавалерійської бригади, що розміщувалася в Братиславі. На Підкарпатській Русі 10-ий кавалерійський полк був у місті Берегові. Деякі зміни відбулися і в піхоті. 25 січня 1921 року посаду командира 23-тєю бригадою від полковника Пернота перебирає полковник Вільям Слезачек, у

минулому офіцер австро-угорської армії. А також сам штаб командування 23 пішої бригади 14 серпня переноситься з мукачівської міської ратуші до будови на вулиці Яна Коменського, 25.

Щодо 24-ої пішої бригади, то 25 квітня полковник Олешик-Елбгайм передав повноваження підполковнику гажіштів Мілошу Жаку. Проте останнього швидко замінили на генерала Сергія Войцеховського. Найпізніше нововведення торкнулися артилерії. 17 грудня 1921 року скасовано назву «Командування артилерії 12 пішої дивізії» і затверджено нову – «Чехословацька польова артилерійська бригада 12». Командиром артилерії на Підкарпатській Русі призначено підполковника Отакара Коржнікова.

Саме з 1919 по 1921 рік тривав перший етап формування військової структури на Підкарпатській Русі. За цей час розрісся скелет армії, який зберігав потім свою цілісність аж до початку Другої світової війни. Земське військове командування Ужгород набуло остаточного вигляду і вибудувало свої структури (див. додаток 4) [VNA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk. 9, s. 343]. Звичайно, що не всі частини чехословацької армії залишилися тут у мирний час. Значна частина присутніх одиниць після виснажливої війни повернулися у рідні землі (див. додаток 5) [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, k. 15, inv.č. 2700, č.j. 5713].

Після вирішення питань із основними структурами почали діяти допоміжні служби, які забезпечували безперебійну роботу військового апарату. Із 22 лютого запрацювали ремонтні відділи: 1 – в Ужгороді, 2 – в Міхайловцях, 3 – Білій Церкві (нині – село у Рахівському районі Закарпатської області), 4 – Ваянах, 5 – Драгові. 1 – 2 підпорядковувались штабному командуванню в Ужгороді, 3 – цивільній справі, 4–5 – міністерству залізниць.

Порядок в армійських рядах підтримували дисциплінарні комітети, які уповноважено з 12 лютого 1921 року. До ужгородського комітету належали команди: Дравці, Сурти, Середне, Радванка, Чоп, Ужок, Ваяни, Йовра (Сторожниця), Кіскад. Мукачівському комітету підлягали: Свалява, Воловець, Берегово і В. Бакта. Севлюшу (Виноградів) звітували: Білки, Хуст, Ясіня, В. Бичків, Вілок, Королево. В кінці 1921 року в Ужгороді розпочала роботу військова поліція [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, k.15, inv.č. 2700, č.j. 5713].

Основними труднощами, з якими зіткнулася чехословацька армія на Підкарпатській Русі – це проблема з житлом та приміщеннями для державних установ. Розміщення війська в районі ЗВК Ужгород було ускладнене нестачею гуртожитків. Офіцерів поселяли в приватних квартирах та будинках, солдати переважно проживали у казармах та бараках. Власної будови Земське військове командування в Ужгороді не мало. Тому для ЗВК була обрана державна будівля на набережній, а потім реальна гімназія на вул. Кальварії.

Кабінети генерала і начальник штабу знаходилися в державній будівлі на першому поверсі; заступник, I, II, III штабу на II поверсі. Окреме відділення ЗВК в Ужгороді розміщувалося в реальній гімназії від 12 грудня 1919 року. Перший поверх

займали господарське приміщення (двері №2) та офіцерська їдальня (№4). II поверх виділили під технічне відділення (№6), реєстратура (№7), медпункт (№8), ветеринарне і збройне відділення (№9), додатковий відділ (№11), телефон для нічної служби (№11), духовний відділ (№12). На III поверсі перебували президія і управління штабом (№13), кабінет шефа майора Матерни (№14), телеграфний пункт (№17), писарська контора (№18).

Сержантська їдальня розмістилась в дворі військового штабного командування, яке розквартирувалося на вул. Капітульній, 5 в будові семінарії. Цивільний персонал харчувався частково в сержантській їдальні, частково у чиновницькій їдальні в адміністративній будівлі.

Інтендант ЗВК знаходився на вул. Духновича (колишня вул. Телекі). Бухгалтерія інтенданта спочатку перебувала в Михайловцях у замку Старайов, звідки перемістилася 4 листопада 1919 року до Ужгорода. Її помістили в квартиру рабина Аси, а через 6 місяців у єврейську школу, яку теж мусила покинути перед початком навчального року і остаточно була вміщена в разі з усіма частинами ЗВК в реальній гімназії [VHA, f. ZVV Košice, šk. 9, s. 352-353].

15 жовтня 1919 до приміщення реальної гімназії перемістилися такі відомства:

Інтендант з вул. Духновича на II поверх, двері № 15, 17, 18 і I поверх №7, 11.

Духовна справа до шпиталю.

Управління канцелярією до кабінету №14.

Додаткове управління – кабінет № 9.

Освітній, інвалідний відділ – кабінет №10.

Залізничне, телеграфне відділення – кабінет №2.

Військова справа – кабінет №9.

Ветеринарна служба – кабінет №12.

Командування 12 чс. дивізії артилерії на вул. Ракоці (А. Волошина), 34.

6 листопада 1920 року телеграфний пункт спочатку перейшов до телеграфної роти 12 біля синагоги, а 31 грудня 1920 року перемістився до штабу 12 дивізії у кабінет №7 [VHA, f. ZVV Košice, šk. 9, s. 353–355]. Структури ужгородського гарнізону займали будівлі переважно у центральній частині міста. Багато розмістилося на площі Корятовича, по вул. Ракоці та Капітульній (див. додаток 6) [VHA, f. ZVV Košice, šk. 9, s. 354–355].

Щодо ЗВК Ужгород на початку 1922 року, то в його структурі не відбулося майже ніяких змін, очільником і надалі був генерал Роберт Паріс (із 27 жовтня 1922 р. генерал Каstellла). Посаду заступника займав підполковник Юліс Піхон. Земському військовому командуванню підлягали 23-тя бригада в Мукачеві (командир полковник Слезачек), 24-та бригада в Михайловцях (командир генерал Сергій Войцеховський) та 12-та польова артилерійська бригада в Ужгороді (командир полковник Отакар Коржінек) (див. додаток 7) [VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.18, inv.č. 2767, s. 298–299].

З вище зазначеного зрозуміло, що командирами ЗВК Ужгород були французькі генерали. За весь час існування Земського військового командування

Ужгород на посаді їх змінилося троє: Еннок, Паріс і Каstellла.

Еннок Едмонд Чарльз Адольф (1860 – 1933) – французький генерал. Під час Першої світової війни служив у кавалерії. Прийшов до Чехословаччини разом з французькою місією генерала Пеле. Спочатку командував 3-тєю чехословацькою пішою дивізією. 3 жовтня по грудень 1919 року був командиром ЗВК Ужгород [Maskalik, 2012, s. 220].

Паріс Марі Константин Роберт (1868 – 1953) – 1916 року був членом посольства в Португалії, Італії, а 1917 р. – Росії. У квітні 1918 року став начальником французької делегації чехословацької легії в Росії. Від червня 1919 року перебував у Празі як член військової місії Пеле в Словаччині. 29 грудня 1919 року замінив генерала Еннока на посаді земського військового командира в Ужгороді [Maskalik, 2012, s. 449].

Каstellла Паскаль Марі Леон П'єр (1873 – 1963). Був офіцером колоніального війська в Марокко перед Першою світовою війною. Після війни займав посаду начальника штабу ЗВК в Братиславі. 27 жовтня 1922 році отримав підвищення до бригадного генерала, а вже 1 листопада 1922 року став земським військовим командиром в Ужгороді [Maskalik, 2012, s. 389].

В офіцерському корпусі теж було чимало французів, проте більшість все-таки, становили чеські офіцери. Французи займали ключові пости в армії. Перший список датується 12 грудня 1919 року. В складі штабної сотні земського військового командування Ужгород було 39 офіцерів (див. додаток 8) [VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, k.15, inv.č. 2682].

Висновки. Чехословацька армія була побудована за прикладом французької і під час Першої світової війни вищі посади займали якраз французькі генерали, які продовжували виконувати службу і в мирні часи. Таким чином, вони потрапили на терени Підкарпатської Русі після входження краю до складу Чехословаччини. Основне командування розміщувалось в місті Ужгород (Земське військове командування), допоміжні структури в Мукачеві, Хусті, Берегові. Генерал, як командир ЗВК, зосереджував у своїх руках усю повноту влади. Основні посади в займали французи та чехи.

Із районом впливу ЗВК Ужгород збігалася (10) 12-та чехословацька піша дивізія, якій підпорядковувалась (19) 23-тя і (20) 24-та бригади. Землі Підкарпатської Русі зайняла 23-тя бригада, оскільки 24-та була швидко переправлена до Східної Словаччини. Період із 1919 року до 1921 року був динамічним у плані пересувань військових одиниць, оскільки деякі частини підлягали поверненню додому, а також до червня 1920 року східні території Підкарпатської Русі займало румунське військо (звільнив чс.п.п. 111). Після цього розпочав свою повномасштабну розбудову весь військовий апарат, відбулося пристосування армії до мирної служби. Отже, проміжок часу з 1919 року до 1922 року можна назвати періодом побудови та стабілізації чехословацької армії на Підкарпатській Русі.

Додаток 1
Структура 10 чехословацької пішої дивізії (1919 рік)
 [VUA-VNA, f. MNO-HŠ. 1919 – 1938, k. 55, inv.č. 2998, sign. 44 8-11-9].

10 чехословацька піша дивізія	
19 бригада	п.п. 111 (домашні прапори 2,4,7)
	чехословацький п.п. 2 (I, II і наступальний прапор)
20 бригада	стрілецький полк 30 (цілий)
	піший полк 28 (цілий)
Кавалерія	2/7 драгун ескадрону
Артилерія	артилерійський полк 5 (1-6 батареї)
	артилерійський полк 11 (1-4 батареї)
	збройний парк №5
Технічні установи	зенітний парк 11, 4/2, 5/3 зенітна сотня
Інше	польовий шпиталь №5
	польова бактеріологічна лабораторія
	польова стоматологічна амбулаторія
	польова дезінфекційна колона
	карантинна станція Чоп і Воловець
	госпіталь №1
	пекарня №1
	автоколона №11 і 19
	колона возів
	складський відділ

Додаток 2
Кількісний склад 10 чехословацької пішої дивізії станом
на 1 жовтня 1919 року
 [VUA-VNA, f. ZVV Užhorod, k.18, inv.č. 2767, s. 259].

Рід військ		Офіцери	Солдати	Коні
Піхота	IV полк сторожі свободи	18	660	58
	ополченський прапор 7	16	372	20
	піший полк 92	23	809	75
	піший полк 2	90	1600	210
	піший полк 21	12	408	28
Артилерія	гірський артилерійський полк	2	130	19
	полк 20 2/1, 11/1	1	93	61
Кавалерія	драгунський полк 7	5	95	95
Автовійсько	автоколона 19	1	28	-
Зенітні групи	сотня 4/2	5	160	-
	сотня 3/5	3	130	17
	ремонтна сотня 28/1	1	69	-
Запасні корпуси	запасний прапор стр.п. 2	34	700	-
Установи і управління	госпіталь в Мукачеві	1	12	-
	вокзальне управління Мукачево	1	12	-
	вокзальне управління Воловець	2	24	-
	офіцерська їдальня в Мукачеві	88	-	-
	воєнна поліція Мукачево	2	133	8
Інше	кінний шпиталь	3	119	149
	штабна сотня 10 дивізії	20	125	19
	руський отряд	-	166	-
	господарська установа 10 дивізії	3	170	138
	жандармська станція	-	130	-
	залізничні дрібні службовці	-	280	-
Всього в Мукачеві		335	6547	912
Ужгороді		240	5218	913
Міхайловцях		94	2030	310
Загалом		609	13795	2152

Додаток 3

Особовий склад Земського військового командування Ужгород на кінець 1920 року
[VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, k. 18. inv.č. 2767, s. 285].

Посада	Звання	Ім'я
Земський військовий командир	генерал	Роберт Паріс
Особистий помічник генерала	підполковник піхоти	Адольф Морсдарт
Начальник штабу	підполковник	Д'Алаунзіер
Заступник начальника штабу	майор артилерії	Дірейсон
1 відділення штабу	капітан французької армії	Лука
3 відділення штабу		
2 відділення штабу	капітан гажіштів	Емануель Моравец
4 відділення штабу	майор гажіштів	Франтішек Матерна
Збройна служба	полковник артилерії	Отакар Коржінек
Медична служба	полковник медицини	доктор Рупп (Із 3 січня полк. доктор Неєдло)
Інтендант	майор	Черний
Бухгалтерія	майор	Гейда
Додаткова служба	підполковник	Чотовінський
Зв'язкова служба	капітан	Ян Скерл
Духовна служба	капітан	Веселий
12 артилерійська бригада	полковник	Арношт Гігл
Командир 23 бригади	полковник	Слезачек
Командир 24 бригади	полковник гажіштів	Олешик-Елбгайм
Начальник юстиції і дивізійного суду	майор юстиції	Попплер
Начальник бригадного суду	майор	Виметал
Референт освіти	підполковник	Щастний
Гарнізонне командування Ужгород (до 1923 р.)	полковник	Бедржіх Шваллер

Додаток 4

Земське військове командування Ужгород станом на 1921 рік [VHA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk. 9, s. 343].

Назва структури	Перебування
Земське військове командування	Ужгород
12 чехословацька піша дивізія	Ужгород
23 піша бригада	Мукачево
24 піша бригада	Міхайловці
Гарнізонні командування	Ужгород
	Мукачево
	Берегово
	Хуст
	Чоп
	Міхайловці
Додаткові районні командування	Ужгород
	Мукачево
	Міхайловці
	Хуст
Запасний прапор чс.п.п. 19	Мукачево
Запасний прапор чс.п.п. 20	Вранов
Запасний прапор чс.п.п. 36	Ужгород
Запасний прапор чс.п.п. 46	Севлюш
Запасна рота чс.прикорд.пр. 10	Требішов
Запасна батарея чс.арт.п. 12	Сечовці
Запасна батарея грубого чс.арт.п. 112	Ракошино
Командування чс.п.п. 19	Мукачево
Командування чс.п.п. 20	Упор
Командування чс.п.п. 36	Ужгород
Командування чс.п.п. 45	В. Севлюш
Командування прикорд.пр. 10	Требішов

2/7 драгунського ескадрону	Йовра (Сторожниця)
2/6 драгунського ескадрону	В. Бакта
Командування легіонерського артил. п. 52	Поздішовці
Командування телеграфної роти 12	Ужгород
Командування чс. залізн. штабн. роти 1	Стреда-над-Бодрогом
Автокомандування на Підкарпатській Русі	Ужгород
Відділення шпиталю	Ужгород
Резервний шпиталь	Мукачево
Командування возової роти 12	Середне
Філія військового складу	Ужгород
Реєстр військового складу 12	Міхайловці
Філія військового складу	Мукачево
Земське будівельне керівництво	Ужгород
Військова поліція	Ужгород
Військова поліція	Мукачево
Військова поліція	Берегово
Військова поліція	Хуст
Дивізійна збройна майстерня 12	Гуменне
Военний прокурор	Ужгород
Дивізійний суд	Ужгород
Бригадний суд	Ужгород
Гарнізонна в'язниця	Ужгород
Кінний завод	Тур'ї Ремети
Військовий лісозаготівельний завод	Анталовці
Військовий лісозаготівельний завод	Стакчин
Реферат канцелярії чехословацької легії	Ужгород

Додаток 5
Переміщення військових одиниць із території Підкарпатської Русі
у 1921 році
 [VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, k.15, inv.č. 2700, č.j. 5713].

№ одиниці	Місце перебування	Місце прибуття	Дата переміщення
III/30 чс.п.п.*	Свалява	Високе Мито	4 січня
II/28 чс.п.п.	Ужгород	Прага	5 січня
III/4 чс.п.п.	Минай	Пардубіце	6 січня
II/22 чс.п.п.	Хуст	Ясіня	10 січня
II/42 чс.п.п.	Тополяни	Терезін	10 січня
II/4 чс.п.п.	Берегово	Градец Карлове	11 січня
II/48 чс.п.п.	Сурти	Бенешов	12 січня
6 залізнична сотня	Нижня Ботрадь	Пардубіце	14 лютого
II/1	Севлюш	Ческі Будейовіце	22 березня
II/30	Сваляви	Високого Мита	22 березня
II/21	Дравці	Чаславі	2 квітня
2/6 ескадрона	район ЗВК Ужгород	Пржеров	2 травня
2/7 ескадрона	району ЗВК Ужгород	Братислава	9 травня
велосипедний ескадрон 1	Ужгород	Пардубіце	6 вересня
легкий артилерійський полк 52	Поздішовці	Йозефов	5 вересня
військове доповнення залізничного відділу		Пардубіце	26 вересня
Телефонна рота 12	ліквідовано	Солдати перейшли до п.п.36 в Ужгороді	28 лютого

* III – номер прапору, 30 – номер полку

Додаток 6

Розміщення структурних одиниць ужгородського гарнізону (м. Ужгород, 1922 рік) [VNA, f. ZVV Košice, šk. 9, s. 354–355].

№	Назва	Розміщення
1.	Кабінет земського командира	Урядовій будівля на набережній.
2.	Земське військове командування	Реальна гімназія
3.	Гарнізонне командування	Вул. Ракоці, 36
4.	Житловий комплекс	Вул. Ракоці, 34
5.	Підрозділ гарнізонного командування міських казарм	Вул. Добрянського (колишні угорські казарми)
6.	Станційне командування	Головний вокзал
7.	Військова поліція	Вул. Другетів, 22
8.	Командний шпиталь	Вул. Другетів, 22
9.	Колона боєприпасів №5	Малий автовокзал
10.	Запасний прапор п.п. 66	Жупні казарми
11.	Додаткове районне командування жупних казарм	Офіцерський павільйон.
12.	Дивізійний суд	Вул. Другетів, 22
13.	Військові заступники	Жупні казарми, офіцерський павільйон
14.	Заступник штабного відділення	Жупні казарми
15.	Автомайстерня №3	Вул. Шумна
16.	Автогрупа №3	Вул. Собранецька
17.	Земське жандармське командування	Площа Корятовича
18.	Гарнізонна в'язниця	Жупні казарми
19.	Відгалуження військового складу	Вул. Мукачівська
20.	Телеграфна сотня №10	Площа Фенцика (єврейська школа).
21.	Авіаційна сотня	Вул. Собранецька, 11
22.	Піший полк 11 (командування)	Дравці
23.	Командування I відділу артилерійського полку 11	Баранинці
24.	Польове жандармське командування, 16	Пл. Другетів
25.	Гарнізонні музики	Міські казарми
26.	Гарнізонний ремонтний відділ	Жупні казарми
27.	Командування штабом ЗВК	Реальна гімназія
28.	Інтендант ЗВК	Вул. Духновича, 4.
29.	Автокомандування	Вул. Собранецька, 31
30.	Інтендант 10 ч.п. дивізії	Учительський інститут – вул. Капітульна
31.	Штаб телеграфного відомства	Учительський інститут – вул. Капітульна
32.	Швейні склади	Міські казарми
33.	Офіцерська швейна	Міські казарми
34.	Польова пошта №14	Вул. Ракоці, 16
35.	Штабна сотня 10 пішої дивізії	Вул. Самоволська
36.	Штабний відділ ЗВК	Вул. Капітульна, 5 (до 23 грудня 1919 жупні казарми)

Додаток 7

Особовий склад Земського військового командування Ужгород станом на 1922 рік
[VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart.18, inv.č. 2767, s. 298–299].

Посада		Звання	Ім'я
Командир ЗВК		генерал	Роберт Паріс
Заступник командира ЗВК		підполковник	Юліс Піхон
Штаб Штаб	Командир 1 офісу штабу	штабний капітан	Володимир Вака
		штабний капітан	Антонін Белоглавек
	Командир 2 офісу штабу	штабний капітан гажіштів	Емануель Моравец
		Командир 3 офісу штабу	підполковник
	капітан		Анделін Футтер
	капітан		Франтішек Затлоукал
	Канцеляр		підполковник
Служби	Командир духовної	головний польовий куратор	Ондржей Франта
	Командир ремонтної	майор	Юліус Ѓьоріг
	Командир ветеринарної	капітан	Мірослав Шістек
	Командир допоміжної контори	капітан	Франтішек Штанск
	Командир зенітних військ	майор	Ладіслав Вайснер
Командир 23 бригади в Мукачеві		полковник	Слезачек
Командир 24 бригади в Міхайловцях		генерал	Сергій Войцеховський
Командир 12 польової артилерійської бригади в Ужгороді		полковник	Отакар Коржінек

Додаток 8

Список офіцерів штабної сотні Земського військового командування Ужгород
[VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, k.15, inv.č. 2682].

№	Ім'я	Звання	Призначення
1.	Морстадт Адольф	підполковник	особистий помічник генерала
2.	Йосеф Їра	майор драгуну	
3.	Часек Бартоломей	сотник	
4.	Сулік Карл	сотник	інтендант
5.	Кітлар Франтішек	сотник	
6.	Стейнек Леопольд	капітан легіонерів	
7.	Дубек Ольдржіх	ротмістр	
8.	Викан Карл	ротмістр	
9.	Павло Швагерка	надпоручик	призначений до телеграфного референта ЗВК
10.	Локшік Міхал	надпоручик	2 відділення
11.	Когут Яромир	надпоручик	
12.	Ейснер Віктор	надпоручик	командир штабної роти
13.	Угер Філіп	надпоручик ветеринар	ветеринарна служба
14.	Феерштайн Бедржіх	надпоручик	начальник допоміжної контори
15.	Шедівий Фердинанд	надпоручик	
16.	Бергман Ярослав	надпоручик бухгалтерії	
17.	Лампл Франтішек	надпоручик бухгалтерії	офіцер ліквідованої 10 дивізії
18.	Сушка Інджіх	поручик легіонерів	31 березня 1920 року призначений доТешина
19.	Церман Франтішек	надпоручик	
20.	Кліма Володимир	надпоручик	
21.	Ванка Карл	надпоручик	
22.	Мисик Отто	надпоручик	
23.	Колінський Вацлав	надпоручик	інтендант
24.	Ржегка Франтішек	поручик	
25.	Буршік Рудольф	поручик	

26.	Пергтольд Франтішек	поручик	
27.	Якубічек Лео	поручик	
28.	Дангел Антонін	поручик	
29.	Фройнд Александр	поручик	
30.	Гануш Ольдріх	поручик	
31.	Новотний Франтішек	поручик	
32.	Чермак Еміл	поручик	
33.	Цврчек Володимир	поручик	
34.	Белон Альберт	поручик	
35.	Хломец Святополк	поручик	
36.	Пастернак Франтішек	поручик	
37.	Канський Вацлав	поручик	
38.	Барша Адольф	поручик	
39.	Слінек Вацлав	поручик	

Список використаних джерел

- Fidler, Jiří, Sluka, Václav, 2006. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*, Praha: Libri, 768 s.
- Janoušek, Jiří, 2007. *Československé dělostřelectvo 1918–1939*, Praha: Corona, 194 s.
- Maskalik, Alex, 2012. *Elita armády: Československá vojenská generalita 1918 – 1992*, Banská Bystrica, 1030 s.
- Straka, Karel, Kykal, Tomáš, 2013. *Československá armáda v letech budování a stabilizace 1918-1932. Díl 2*, Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 198 s.
- Vojenský historický archiv (VHA), Bratislava, fond ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 343.
- VHA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 352–353.
- VHA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 353–354.
- VHA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 354–355.
- VHA, Bratislava, fond ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 335–338.
- Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VUA -VHA), fond MNO- HŠ. 1919-1938, kart. 55, inv.č. 2998, sign. 44 8-11-9.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 274–275.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 275–276.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 277.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 176.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 259.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 15, inv.č. 2682.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 15, inv.č. 2700, č.j. 5713.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 298–299.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, Kronika, s. 285.
- Болдижар, С. М., 2008. Нормативні засади проголошення військової диктатури у Словаччині та Підкарпатській Русі, *Форум права*, № 1, с. 43–48. [Online]. Доступно: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08bsmtr.pdf>
- Поп, Д., 2005. *Історія Підкарпатської Русі*, Ужгород: Прив. друк. Повча, 264 с.

References

- Boldyžar, S. M., 2008. Normativni zasady prohologennja vijs'kovoji dyktatury u Slovaččyni ta Pidkarpats'kij Rusi [Regulatory Framework for the Proclamation of Military Dictatorship in Slovakia and Subcarpathian Russia], *Forum prava*, №1, s. 43–48. [Online]. Dostupno: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08bsmtr.pdf> (in Ukrainian).
- Fidler, Jiří, Sluka, Václav, 2006. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*, Praha: Libri, 768 s. (in Czech).
- Janoušek, Jiří, 2007. *Československé dělostřelectvo 1918-1939*, Praha: Corona, 194 s. (in Czech).
- Maskalik, Alex, 2012. *Elita armády: Československá vojenská generalita 1918 – 1992*, Banská Bystrica, 1030 s. (in Czech).
- Pop, D., 2005. *Istoriya Pidkarpats'koi Rusy* [History of Subcarpathian Rus], Užhorod: Pryv. druk. Povča, 264 s. (in Ukrainian).
- Straka, Karel, Kykal, Tomáš, 2013. *Československá armáda v letech budování a stabilizace 1918-1932. Díl 2*, Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 198 s. (in Czech).
- VHA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 353–354.
- VHA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 354–355.
- VHA, Bratislava, fond ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 335–338.
- VHA, Bratislava, f. ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 352–353.
- Vojenský historický archiv (VHA), Bratislava, fond ZVV Košice, šk. 9, ZVV Užhorod, s. 343.
- Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VUA-VHA), fond MNO-HŠ. 1919–1938, kart. 55, inv.č. 2998, sign. 44 8-11-9.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 274–275.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 275–276.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 277.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 176.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 259.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 15, inv.č. 2682.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 15, inv.č. 2700, č.j. 5713.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, inv.č. 2767, s. 298–299.
- VUA-VHA, f. ZVV Užhorod, kart. 18, Kronika, s. 285.

SUMMARY

THE RESIDENCE OF THE 12TH INFANTRY DIVISION IN SUBCARPATHIAN RUS (1919 – 1922)

Tetiana Popovych

Post-graduate student of the Department of Modern Ukrainian History and Foreign Countries
SHEE «Uzhhorod National University»

Before the region became the official part of Czechoslovakia army units had been situated on its' territory. High command of the eastern army units under the command of general Ennok located in Uzhhorod. Formation and unification of all army apparatus began on the territory of Subcarpathian Rus on the 25th of October in 1925. Just then region's army command which was 1 among 4 was created. The 10th(12th) infantry division coincide with the boundaries of TAC (Transcarpathian army command) Uzhhorod. That's exactly what we are talking about in the article. Exactly about it is discussed in the article and it follows that the aim of the researchment is to give the information about the location of the 12th division in Subcarpathian Rus, its structure, commander's and the dislocation. While the article was being written the historical and chronological methods were used and the statistical method was also used as the additional one. Materials of the archival funds of Czech and Slovakia were in the basis of the publication among them is the statistical data which concerned the regional army command of Uzhhorod and of the 12th infantry division. Majority of the archival documents are publishing for the first time. The information about the relocation of army units, the borders of its influence, the places of dislocation and the residence of the high command is given in the article. To base himself upon the mentioned material the author comes to such conclusions. The region's government of this period was in fact in the hands of the general, who was the head of the region's army command Uzhhorod. This is in fact the military dictatorship existed. The (19th) 23rd brigade held the occupation of the territories of Subcarpathian Rus and set free the east lands from the Romanian occupation.

Keywords: infantry division, region's army command, brigade, regiment, cavalry, artillery.